

УДК 373(091)

О. В. ЮШКО

кандидат педагогічних наук, доцент

Національний технічний університет "Харківський політехнічний інститут"

РОЗРОБКА ПИТАНЬ ПРОФІЛАКТИКИ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті викладено передумови звернення науковців до проблеми профілактики девіантної поведінки студентської молоді. Визначено суть поняття "профілактика девіантної поведінки у вищій школі". З'ясовано мету, завдання, зміст, шляхи, форми та методи зазначеної профілактики. Встановлено, що в досліджуваній період під профілактичною діяльністю розуміли попередження асоціальної, антигромадської поведінки студентської молоді, зараховуючи до категорії студентів, схильних до прояву девіантної поведінки, дітей-сиріт, дітей одиноких матерів, напівсиріт та дітей, що позбавлені батьківської опіки.

Ключові слова: теорія, профілактика, девіантна поведінка, студентська молодь, вища школа.

У сучасній Україні проблема профілактики девіантної поведінки студентської молоді набуває особливої актуальності з огляду на те, що виховання молодого покоління відбувається в складних соціальних, економічних і політичних умовах. Така ситуація призводить до зростання девіацій у поведінці студентів: збільшується кількість осіб, які порушують норми поведінки, які належать до "групи ризику", стаючи на шлях алкоголізму, наркоманії, проституції, є ВІЛ-інфікованими; збільшується питома вага протиправної, агресивної поведінки молоді; посилюється вплив вулиці на особистість; збільшується кількість осіб, які потрапляють до в'язниць і психіатричних закладів.

У пошуках оптимальних шляхів науково виваженого вирішення зазначених проблем варто звернутися до педагогічно цінного досвіду минулих років. Аналіз наукових праць свідчить про те, що в другій половині ХХ ст. активно розглядали проблему профілактики девіантної поведінки студентської молоді, розробляли зміст, форми й методи профілактичної діяльності, накопичуючи педагогічно цінний досвід реалізації такої діяльності.

Проблема профілактики девіантної поведінки дітей та молоді була предметом дослідження вчених різних галузей знань: медичної (Г. Апанасенко, В. Волков, Д. Давиденко, П. Половников), біомедичної (Ю. Лисицин, О. Щетинін), соціологічної (В. Афанасьєв, О. Вакуленко, О. Власова, Л. Жаліло, В. Климова, В. Скумін, О. Яременко), психологічної (В. Ананьєв, І. Бех, Н. Максимова, С. Шапіро), юридичної (Д. Виговський, С. Гречанюк, Н. Остапенко). Педагогічні аспекти зазначеної проблеми розглядали Т. Алексеєнко, Т. Андронюк, І. Бугайчук-Островська, А. Волошина, З. Зайцева, І. Козубовська, Т. Колесіна, Б. Левіна та М. Левіна, Л. Линник, Н. Максимова, М. Окаринський, Т. Окушко, Н. Онищенко,

В. Оржеховська, Е. Погребняк, М. Познякова, Г. Пономаренко, М. Попов, М. Райська, С. Савченко, І. Стрельчук, В. Терещенко, І. Федорченко, М. Фіцула, Б. Чередрецька, І. Шишова та ін. Окремі аспекти проблеми девіантної поведінки підлітків було висвітлено в кандидатських дисертаціях В. Афанасьєвої, Н. Клішевич та О. Гончарової. Разом з тим, проблему профілактики девіантної поведінки студентів у історичній ретроспективі досліджено недостатньо.

З огляду на вищезазначене, *мета статті* полягає в аналізі мети, завдань, змісту, принципів, шляхів, форм і методів профілактики девіантної поведінки студентів у 50-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст.

На основі аналізу науково-педагогічних джерел ми дійшли висновку, що на початку 50-х рр. ХХ ст. звернення науковців до проблеми профілактики девіантної поведінки студентської молоді зумовлено: процесами лібералізації та демократизації суспільства, що сприяли проведенню прогресивних реформ у різних галузях життя; бурхливим розвитком науки й техніки; прийняттям низки урядових законодавчих документів щодо організації фізичного виховання у вищій школі; необхідністю розробки ефективних методів виховного впливу; бурхливим розвитком психологічної науки; організацією комплексних досліджень з проблем виховання (за участю педагогів, психологів, філософів, юристів, економістів) та ін.

Здійснення широких профілактичних заходів щодо запобігання відхилень у студентському середовищі в цей період пов'язане і з фундаментальним дослідженням проблеми організації вільного часу молоді (розкриттям сутності поняття “вільний час”, визначенням його структури, педагогічних функцій та керівництва ним), з'ясуванням функцій діяльності вищого навчального закладу, сім'ї та громадськості, а також визнанням роботи за місцем проживання основною ланкою діяльності педагога [6].

Аналіз педагогічних журналів і наукової літератури зазначеного часу (50-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) дає змогу дійти висновку, що в досліджуваній період під профілактичною діяльністю розуміли попередження асоціальної, антигромадської поведінки студентської молоді. До категорії студентів, схильних до прояву девіантної поведінки, належали діти-сироти, діти одиноких матерів, напівсироти та діти, позбавлені батьківської опіки.

Доцільно зауважити й на тому, що не етапі, який розглянуто, як свідчить Е. Драніщева, науковий термін “девіантна поведінка” використовували в соціології та психології, а в педагогіці переважало поняття “важковиховувані” або “відхилені від норми діти та молодь” [1].

Справою навчання й виховання цієї категорії дітей займалася тільки держава (в ХІХ ст. це була справа благодійних товариств та окремих ініціаторів; на початку ХХ ст. організацією профілактичної роботи з дітьми-сиротами, напівсиротами, позбавленими батьківського піклування, займалася не тільки держава, а й окремі товариства, громадськість).

Дослідження та узагальнення науково-педагогічних публікацій того часу дають можливість стверджувати, що на розглянутому етапі науковці сформулювали мету й завдання профілактичної діяльності зі студентською молоддю, схильною до прояву девіантної поведінки, яка полягала у створенні сприятливих умов для всебічного розвитку особистості в суспільстві.

Відповідно до мети профілактичної роботи було визначено її завдання. До них учені зараховували: встановлення постійних контактів вищого навчального закладу з громадськістю, сім'єю, виробничими колективами; розширення трудової, суспільно-політичної, творчо-пізнавальної сфер діяльності студентів; залучення студентської молоді до роботи в громадських об'єднаннях, до масової позанавчальної роботи й організації її цікавого дозвілля; здійснення оздоровчих заходів у канікулярний час; підвищення педагогічних знань і культури батьків; допомога сім'ї при скрутному матеріальному становищі та ін.

Провідним принципом роботи зі студентами, схильними до прояву девіацій у поведінці, як і на сучасному етапі розвитку суспільства, було проголошено принцип гуманізму (З. Крилова, Л. Новікова, Г. Юн), який перетворився в ідею "гуманної педагогіки" (В. Сухомлинський) [4, с. 300; 3, с. 35]. Утвердження цього принципу пов'язане насамперед з періодом "політичної відлиги", завдяки якому в Україні гостро постали питання людяності, духовності, любові тощо.

"Я переконався, – робить висновок В. Сухомлинський, – що найстрашніше в житті – це скалічене, понівечене дитяче серце і що воно найбільше потребує любові, ласки, піклування, уваги, добра" [3, с. 35].

Варто наголосити й на тому, що в 50-ті – першій половині 80-х рр. ХХ ст. було науково обґрунтовано основні принципи організації профілактичної діяльності. "Любов до дитини і віра в неї, – також зазначає В. Сухомлинський, – це, образно кажучи, повітря, на якому тримаються крила ласки й лагідності" [4, с. 358]. Доцільно також зазначити, що до педагогічної науки цього періоду масово повертаються принципи, заборонені в 30-ті рр. ХХ ст.: принцип розвитку, об'єктивності, поваги та довіри; виховання в діяльності; цілісності; єдності виховання та самовиховання та ін.

До нових принципів організації профілактичної діяльності з молоддю девіантної поведінки досліджуваного періоду (50-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) можна зарахувати: ідейність виховання, що передбачало формування в підростаючого покоління певних ідеологічних поглядів (А. Кочуров, В. Сухомлинський); спрямованість виховного процесу на досягнення поставленої мети (І. Огородніков); принцип співробітництва (У. Глассер); принцип послідовності виховання (І. Огородніков).

Як свідчить аналіз педагогічних журналів цього періоду ("Советская педагогика", "Семья и школа", "Рідна школа" тощо), на етапі, який розглянуто, питання виховання молоді, схильної до вживання наркотичних речовин, не порушували взагалі. У науково-педагогічній літературі того періоду з'являються тільки поодинокі статті, присвячені окремим аспектам за-

значеної проблеми. Наприклад, В. Сухомлинський у своїх творах порушував питання про з'ясування причин і факторів, що сприяли породженню негативних явищ у молодіжному середовищі. До явищ, які згубно впливали на розвиток особистості, педагог зараховував уживання алкоголю, хуліганство та ін. [4, т. 5].

Варто наголосити й на тому, що на етапі, який досліджено, науковці (В. Бочарова, А. Кочуров, В. Сухомлинський, А. Турчак та ін.) визначили основні шляхи профілактики девіантної поведінки студентської молоді. До таких шляхів належали: моральне виховання студентів, формування їх світогляду; широка пропаганда здорового способу життя; організація фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи; гігієнічна освіта; статеве виховання; організація трудової діяльності.

Виходячи з того, що провідним шляхом профілактики девіантної поведінки студентів учені (Г. Будагянц, Т. Єрмакова, Н. Щокіна та ін.) справедливо визначають формування здорового способу життя, розглянемо його зміст та структурні компоненти в ретроспективі.

Як відомо, великі можливості для реалізації зазначених питань у вузі мають заняття фізичної культури. Аналіз планів і програм проведення зазначених занять свідчить про те, що на початку 50-х рр. ХХ ст. їх завдання в межах вищої освіти не передбачали спеціальної організації профілактичної роботи зі студентами, а корегувалися з урахуванням престижу радянського спорту на міжнародній арені. Істотний вплив на зміст навчальних програм з фізичної культури цього періоду мала спортивна спрямованість розвитку фізичної культури в нашій країні.

Кінець 50-х – початок 60-х рр. ХХ ст. ознаменувався проголошенням перемоги соціалізму в країні та декларацією широких можливостей для переростання масового фізкультурного руху в загальнонародний. Змінилася й спрямованість фізичного виховання, покликаною сприяти всебічному розвитку особистості у її прагненні до духовного багатства, моральної чистоти та фізичної досконалості; готувати громадян країни до праці та оборони Батьківщини за допомогою фізичних вправ, гігієнічних факторів і сил природи, що використовували в спеціально організованому педагогічному процесі.

Для реалізації цієї мети відбулися деякі зміни в навчальних планах і програмах з фізичної культури у вищій школі. Так, у пояснювальній записці до навчального плану 1959–1960 н.р. ішлося про те, що мета фізичного виховання студентів – забезпечення нормального фізичного розвитку особистості, формування в студентській молоді необхідних рухових навичок і вольових якостей, ознайомлення її з правилами особистої гігієни. Отже, зазначена мета фізичного виховання у вищій школі свідчить про його провідну роль у формуванні здорового способу життя, вихованні здорової особистості.

Так, у програмах з фізичної культури досліджуваного періоду (50-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) було наголошено на значущості організації комплексного фізичного виховання студентів з метою подолання у них

шкідливих звичок і широкої пропаганди здорового способу життя. Зокрема, йшлося про те, що позитивних результатів у профілактиці девіантної поведінки студентів можна досягти тільки в разі правильної організації режиму навчального дня й, насамперед, здійснення фізкультурно-оздоровчих заходів (проведення гімнастики до занять, фізкультхвилинки під час занять, ігор і фізичних вправ на перервах, профілактичної гімнастики).

Чергова постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про заходи щодо подальшого розвитку фізичної культури і спорту” (1960 р.) підбила підсумки роботи з фізичного виховання студентів і визначила шляхи його вдосконалення. Було зазначено, що контроль за підвищенням кваліфікації викладачів та зміцненням матеріальної бази вузу буде сприяти підвищенню рівня занять з фізичного виховання студентів, зміцненню їхнього здоров’я.

Пізніше в пояснювальній записці до Програми вищої школи з фізичного виховання студентської молоді (1979 р.) йшлося про те, що заняття фізичною культурою повинні формувати переконання студентів у тому, що турбота людини про своє здоров’я, фізичний розвиток і фізичну підготовленість є не тільки її особистою справою, а й громадським обов’язком. Завдання передбачали формування навичок і звичок самостійно займатися фізичними вправами, виховання стійкого інтересу до фізичної культури та сприяння впровадженню її в режим дня, сприяння формуванню правильної постави, підтягнутості та охайності.

Особливо гостро питання оздоровчої спрямованості фізичного виховання студентів як засобу профілактики девіантної поведінки було поставлено після прийняття Постанови ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР “Про подальше піднесення масовості фізичної культури і спорту” (1981 р.). Подальше формування змісту освіти з фізичного виховання студентської молоді відбувалося згідно з цими положеннями. В постанові вперше провідним завданням фізкультурного руху, всієї системи фізичного виховання декларувалося зміцнення здоров’я людей, і лише потім йшлося про підвищення їх працездатності та продуктивності праці, готовності до захисту Батьківщини, формування моральних якостей, бадьорості духу, сили й витривалості. Особливо наголошували на необхідності виховання здорового та життєрадісного покоління. Однак нічого не було сказано про те, що ж буде сприяти формуванню здорового покоління [7; 8].

Аналіз змісту підручників з теорії та методики фізичного виховання показав, що, незважаючи на виражену оздоровчу спрямованість, у них навіть не згадували про здоровий спосіб життя. Так, М. Козленко та Є. Вільчковський функцію фізичного виховання вбачали у зміцненні здоров’я, збільшенні тривалості творчого життя, фізичному вдосконаленні людини на основі цілеспрямованого використання фізичних вправ, оздоровчих сил природи, гігієнічних факторів. Виходячи з цього, фізичне виховання необхідно було організовувати так, щоб прищепити кожному студенту інтерес і прагнення до занять фізичною культурою як основи здоров’я й гармонійного розвитку, профілактики шкідливих звичок.

Значним кроком у вдосконаленні профілактичної роботи у вищій школі було прийняття Цільової комплексної програми “Фізичне виховання дітей дошкільного віку, учнів та студентської молоді в УРСР на 1982–1985 рр.”, яка передбачала внесення змін і доповнень до навчальних програм з фізичної культури вищих навчальних закладів з метою підвищення інтересу до занять фізичною культурою та зміцнення здоров’я. Зміни були викликані тим, що студенти мали поверхові знання про свій організм, не були знайомі із секретами здоров’я й довголіття.

Ефективність будь-якої діяльності залежить від правильного вибору форм і методів її організації. “Педагогічна робота, – зазначено в архівних матеріалах, – у вузькому розумінні цього слова повинна полягати насамперед у створенні наукового фундаменту для всієї практичної праці, пошуку правильних форм і методів роботи, розробці окремих питань педагогічної практики та впровадженні їх у життя” [6, арк. 10].

Аналіз підручників з педагогіки та наукової літератури дає змогу дійти висновку, що в досліджуваній період було зроблено перші спроби класифікувати методи виховного впливу. Наприклад, І. Огородніков форми та методи роботи розподіляв за соціальними інститутами: форми й методи навчальної роботи, форми та методи позанавчальної роботи (конференції, збори, вечори, бесіди, диспути, лекції, гуртки, екскурсії тощо) та форми зв’язку ВНЗ і сім’ї (конференції та семінари з обміну досвідом педагогічної роботи з батьками, педагогічний лекторій для батьків, диспути тощо) [2, с. 85].

Більш повну й науково обґрунтовану класифікацію методів виховання особистості, яку визнали як у педагогічній науці взагалі, так і в організації профілактичної діяльності зокрема, запропонувала Т. Коннікова. Всі методи виховання автор поділила на такі групи: методи формування моральної свідомості; методи формування суспільної поведінки та організації суспільн корисної діяльності й методи заохочення та покарання. Взагалі, питання методів виховання особистості було й залишається дискусійним.

Варто зауважити на тому, що на досліджуваному етапі спостерігається зневажливе ставлення практичних працівників як до словесних методів виховання взагалі, так і до педагогічної бесіди зокрема. “В останні роки, – пише В. Сухомлинський, – ...поширилась думка, що словесне виховання дає малий результат. Ця думка виявилась у зневажливому ставленні до виховної бесіди” [4, с. 160].

Одним із перших проти такої помилкової недооцінки словесних методів впливу виступив Василь Олександрович у статті “Щоб душі не ржавіли”. “У руках вихователя, – акцентує вчений, – слово такий же могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби у руках живописця, як різець і мармур у руках скульптора. Як без скрипки немає музики, без фарби і пензля – живопису, без мармуру й різця скульптури, так без живого, ...хвилюючого слова немає школи, педагогіки. Слово – це ніби

той місток, через який наука виховання переходить у мистецтво, майстерність” [4, с. 160].

В. Сухомлинський також розширив вимоги до виховної бесіди. Для того, щоб цей метод був корисним, учений радив заздалегідь готуватися до бесіди, використовувати переважно індивідуальні бесіди, мати спільні з вихованцем духовні інтереси, проводити її в невимушеній обстановці та за можливістю наодинці, щоб вихованець не здогадався про те, що бесіда спеціально підготовлена. “Коли людина, – зауважував Василь Олександрович, – відчує навмисність... бесіди, зрозуміє, що ви спеціально говорите з нею, щоб її виховувати, ...ваші слова сприймуться з недовір’ям і настороженістю...” [4, с. 266].

Висновки. Отже, досліджуваний етап (50-ті – перша половина 80-х рр. ХХ ст.) характеризується спробою вчених визначити суть, мету, завдання профілактичної роботи, її провідні суб’єкти, використати термін “девіантність” у соціологічній та психологічній науках, розробити провідні шляхи, принципи, форми та методи профілактики девіантної поведінки студентської молоді, визначити необхідність формування здорового способу життя як одного з провідних шляхів профілактики девіантної поведінки.

Перспективними тематиками подальшого науково-педагогічного пошуку можуть бути аналіз змісту, форм і методів профілактики девіантної поведінки студентів у провідних країнах світу; дослідження питання співпраці сім’ї та ВНЗ з окресленої проблеми тощо.

Список використаної літератури

1. Драніщева Е. І. Девіантна поведінка / Е. І. Драніщева // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України. – Київ : Юрінком Інтер, 2008. – С. 162–163.
2. Огородников И. Т. Педагогика : учеб. пособ. для студ. / И. Т. Огородников. – Москва : Просвещение, 1968. – 374 с.
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п’яти томах / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 4. – С. 640.
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори в п’яти томах. / В. О. Сухомлинський. – Київ : Радянська школа, 1977. – Т. 5. – С. 639.
5. Френе С. Избранные педагогические сочинения : пер. с фр. / С. Френе – Москва : Прогресс, 1990. – 304 с.
6. Хрипкова А. Г. Союз науки и практики / А. Г. Хрипкова // Содружество школы и общественности. – Москва : Просвещение, 1974. – С. 38–48.
7. Протоколы Всеукраинского совещания губернских комиссий помощи детям и комитетов “Друзья детей”, 1925 г. – Державний архів Харківської області – Ф. 845. – Оп. 2. – Спр. 340. – 109 а.
8. О дальнейшем подъеме массовости физической культуры и спорта : Постановление ЦК КПСС И Совета Министров СССР от 11.09.1979 г. – Центральний державний історичний архів. – Ф. 5090. – Оп. 3. – Спр. № 1617. – 30 а.
9. О ходе выполнения Постановления ЦК КПСС и Совета Министров Украины от 16.10.1981 г. № 518. – Центральний державний історичний архів – Ф. 5090. – Оп. 3. – Спр. № 1617. – С. 23.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2016.

Юшко А. В. Разработка вопросов профилактики девиантного поведения студенческой молодежи (исторический аспект)

В статье изложены предпосылки обращения ученых к проблеме профилактики девиантного поведения студенческой молодежи. Определена сущность понятия “профилактика девиантного поведения в высшей школе”. Охарактеризованы цели, задачи, содержание, пути, формы и методы указанной профилактики. Установлено, что в исследуемый период под профилактической деятельностью понимали предупреждение асоциального, антиобщественного поведения студенческой молодежи, к категории студентов, склонных к проявлению девиантного поведения, относят детей-сирот, детей одиноких матерей, полусирот и детей, лишенных родительской опеки.

Ключевые слова: теория, профилактика, девиантное поведение, студенты, высшая школа.

Yushko O. Developing Issues of Student Youth Deviant Behavior Preventive Measures (Historical Perspective)

The article presents the preconditions of scientists studying the issue of student youth deviant behavior; it gives “the deviant behavior preventive measures in high school” concept meaning; it studies out the purpose, task, content, forms and methods of the preventive measures. It is stated that prevention of student youth antisocial behavior was meant by preventive measures during the research. The orphans, children of single mothers, children who had only one parent and children deprived of parental care belonged to the rank of students who were inclinable to deviant behavior. It is mentioned that at this stage of study “deviant behavior” term is used in sociology and psychology while “uneducable” or “children and youth abnormalities” concepts are used in pedagogy. It is found out that the purpose of student youth deviant behavior preventive measures consisted in creating favorable conditions for comprehensive personality development in the society.

It is determined that the research period (the 50^s – the first half of the 80^s) is characterized by scientists’ attempts to define the meaning, purpose and task of preventive measures and its leading subjects, by developing principal ways, fundamentals, forms and methods of student youth deviant behavior preventive measures and by defining the necessity of establishing healthy lifestyle as one of the leading ways of deviant behavior preventive measures.

The perspective topics of the further scientific and pedagogical research are the content, forms and methods of students’ deviant behavior preventive measures in the leading countries of the world; cooperation of the family and higher educational institutions on the issues of student youth deviant behavior preventive measures etc.

Key words: theory, preventive measures, deviant behavior, student youth, high school.